

Robert Skenderović

(Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje,
Slavonski Brod)

SUDJELOVANJE SLAVONSKIH FRANJEVACA U NACIONALNOM POKRETU PODUNAVSKIH HRVATA TIJEKOM 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA

UDK 271.3(497.5 Slavonija)''19''

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 20. 2. 2006.

Provincija sv. Ivana Kapistranskog, nastala 1757. odjeljivanjem od provincije Bosne Srebrene, zahvaćala je cijelu Slavoniju sa Srijemom te velik dio južne Ugarske. Zemljopisni opseg provincije omogućavao je stalni odlazak slavonkih franjevacu u Bačku, ali i čest boravak podunavskih franjevacu u Slavoniji. Preko Slavonije do podunavskih su Hrvata dolazila sva kulturna, politička i gospodarska gibanja koja su se tijekom 18. i 19. stoljeća događala u Hrvatskoj, ali je Slavonija posredovala i u obavještanju domovine o njihovom položaju u južnoj Ugarskoj. Na prelasku iz 19. u 20. stoljeće u tome su posredništvu u velikoj mjeri sudjelovali slavonki franjevci. Oni su u to vrijeme odigrali važnu ulogu i u političkom oblikovanju nacionalnog identiteta podunavskih Hrvata, kojima je tada prijetila potpuna mađarizacija.

Ključne riječi: franjevci, provincija sv. Ivana Kapistranskog, podunavski Hrvati, Slavonija, Bačka, 19.-20. stoljeće, hrvatski nacionalni pokret

Nastanak provincije sv. Ivana Kapistranskog 1757. i prva desetljeća njenog postojanja

Provincija sv. Ivana Kapistranskog nastala je 1757. godine odjeljivanjem od provincije Bosne Srebrene. Prostirala se na prostoru Slavonije, Srijema, Baranje i dijela Bačke, a imala je nekoliko samostana i župa i na području današnje Rumunjske, te u budimpeštanskoj regiji. Među članovima provincije bilo je mnogo etničkih Nijemaca i Mađara, ali su prevladavali Hrvati jer je najveći broj samostana bio smješten u Slavoniji i Srijemu, dok su u Ugarskoj samostani uglavnom bila osnivani u gradovima u kojima su bile velike hrvatske zajednice.

Za podunavske su Hrvate veliku ulogu imali i franjevački samostani u Segedinu i Subotici, koji su pripadali Provinciji Presvetog Spasitelja (salva-

torijanskoj provinciji).¹ Na području te provincije živio je također značajan broj Hrvata, pa je i među salvatorijanskim franjevcima bilo mnogo hrvatskih redovnika. Ti su redovnici bili u čvrstim vezama s franjevcima provincije sv. Ivana Kapistranskog, što je vidljivo iz činjenice da su svakodnevno koristili njihovo bogato izdavaštvo pastoralne literature na hrvatskom jeziku.² Zajednička etnička pripadnost usmjeravala je hrvatske pripadnike kapistranske i salvatorijanske provincije na međusobnu suradnju i uzajamnu podršku, što je pomagalo u produbljivanju veza između hrvatskih naselja raštrkanih širom ugarskog Podunavlja.

Međutim, pitanje etničke pripadnosti počelo je u kapistranskoj provinciji stvarati probleme odmah nakon odjeljivanja od Bosne Srebrene 1757. godine. Tijekom druge polovine 18. stoljeća provincija je naglo počela mijenjati etnički sastav svojih članova, pa Franjo E. Hoško ističe da je već 1760. godine prvi puta za provincijala izabran Nijemac fra Maksimilijan Leisner. Značajan porast mađarskih i njemačkih redovnika izazvao je međuetničke nesuglasice zbog kojih je Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće 1769. godine nametnulo provinciji da naizmjenice za provincijala bira u jednom mandatu Hrvata, a u sljedećem Nijemca ili Mađara.³

Etničke nesuglasice su nastale kao prirodna posljedica želje svake pojedine etničke skupine da očuva vlastitu etno-kulturnu posebnost. Hrvatski su članovi provincije u tome pogledu tijekom 18. stoljeća razvili bogatu djelatnost, objavivši na desetine naslova na hrvatskom jeziku.⁴ Posebno važnu ulogu u tome izdavačkom razdoblju odigrao je franjevački samostan u Budimu, u kojem je već početkom 18. stoljeća radilo franjevačko visoko učilište. Odlaskom na školovanje u Budim slavonski su franjevci imali priliku upoznati Hrvate u ugarskom Podunavlju, pa su oni u to vrijeme predstavljali značajnu poveznicu podunavskih Hrvata s domovinom Hrvatskom. U tome povezivanju važnu je ulogu odigralo i zajedničko kulturno stvaralaštvo slavonskih i podunavskih franjevac, koje je utjecalo na povezivanje svih hrvatskih naselja s područja ugarskog Podunavlja u jednu jasno oblikovanu etno-kulturnu zajednicu.

¹ Sintagma "podunavski Hrvati" upotrebljava se za Hrvate koji žive na prostoru nekadašnjeg ugarskog Podunavlja, odnosno za hrvatska naselja u budimpeštanskoj regiji, Baranji i Bačkoj.

² Ante Sekulić u svojoj knjizi o franjevačkom samostanu u Subotici donosi popis knjiga samostanske knjižnice, iz kojeg je vidljivo da su tamošnji franjevci koristili brojna djela hrvatskih franjevac kapistranske provincije. - Ante Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*, Split 1978., 80.-81.

³ Franjo Emanuel Hoško, "Slavonsko-podunavski dio Bosne Srebrene u doba njezinih dviju dioba", *Kačić*, 17(1985.), 124.

⁴ O tadašnjem književnom djelovanju hrvatskih franjevac u Podunavlju mnogo je pisao Ante Sekulić. - Ante Sekulić, *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početka do kraja 18. stoljeća*, Zagreb, 1993.

Hrvatski su franjevci u Budimu tijekom 18. i početkom 19. stoljeća objavili brojna djela uglavnom vjerskog sadržaja, ali i neke znanstvene monografije, pa ih Franjo E. Hoško zajednički objedinjava u sintagmi "budimski (kulturni) krug".⁵ Taj su „budimski krug“ započeli početkom 18. stoljeća Slavonci Ivan Kopijarević Stražemanac, Augustin Pjanić, Šimun Mecić i Antun Bačić, zatim bosanski franjevac Jeronim Filipović iz Rame, Hercegovac Petar Karapandžić, Dalmatinac Antun Bandić, te rođeni Budimci Lovro Bračuljević, Stjepan Vilov, Antuno Pavlović i Nikola Kesić. Kasnije su se tome krugu pridružili Jerolim Lipovčić, Antun Papušlić i Josip Jakošić, a njegovo plodno djelovanje završilo je u prvoj polovini 19. stoljeća s Matijom Petrom Katančićem, Grgom Čevapovićem i Marijanom Jaićem.

U 19. stoljeću franjevačka izdavačka djelatnost doživljava vrhunac u osobi Matije Petra Katančića (Valpovo, 1750. - Budim, 1825.), koji je početkom navedenog stoljeća na hrvatski jezik preveo cijelo Sveto pismo. Taj je prijevod, posthumno objavljen 1831./32. godine, bio prvo hrvatsko izdanje Svetog pisma, čime je Katančić uvrstio i Hrvate među narode koji imaju cjelovitu Bibliju prevedenu na vlastitom jeziku.⁶ Katančićeva je životna sudbina pravi primjer uloge franjevaca koji su svojim radom kulturno povezivali Hrvate iz Slavonije sa sunarodnjacima koji su živjeli u ugarskom Podunavlju; kao rođeni Valpovčanin, osječki klerik i budimski student, te kasniji zagrebački i budimski profesor, on je tijekom života prošao brojne franjevačke samostane u Hrvatskoj i Ugarskoj, a svoj je najveći opus ostvario u Budimpešti koja je u to vrijeme imala i značajnu hrvatsku zajednicu.

Sve navedeno pokazuje da su franjevci provincije sv. Ivana Kapistranskog već tijekom 18. stoljeća odigrali važnu integrativnu ulogu u oblikovanju nacionalnog identiteta podunavskih Hrvata. Prepoznavši važnost uloge narodnog jezika, oni su u njemu intenzivno objavljivali svoje knjige, te su uz to pokušavali ustanoviti i jezični standard koji je tada još uvijek bio nerazvijen.⁷ Brojni naslovi na hrvatskom jeziku objavljeni iz pera hrvatskih franjevaca na području Ugarske svjedoče da je njihova namjera ostvarila velik uspjeh.

Pored velike kulturne i izdavačke djelatnosti franjevci sv. Ivana Kapistranskog su se intenzivno bavili i pastoralnom skrbi hrvatskog stanovništva u brojnim župama širom Slavonije, Srijema, Bačke i Baranje koje su bile pod upravom njihove provincije. Uobičajeno trogodišnje izmjenjivanje redovnika u pojedinim župama omogućavalo je čvrsto povezivanje hrvatskih župa u Ugarskoj s domovinom Hrvatskom. To je posebice bilo bitno za one hrvatske župe koje su bile smještene daleko od domovine, poput župe Tukulja/Tököl kraj Budimpešte, kojoj je dolazak svakog novog redovnika iz Slavonije ujedno predstavljao obnavljanje veza s domovinom.

⁵ Franjo Emanuel Hoško, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, Zagreb, 2000., 177.

⁶ Tomo Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*, Zagreb, 1945., 52.

⁷ Isto, 50.

Na temelju franjevačkog kulturnog, prosvjetnog i znanstvenog rada, podunavski su se Hrvati tijekom 18. stoljeća mogli pohvaliti visokim stupnjem kulturnog stvaralaštva koje ih je oblikovalo kao jasno prepoznatljivu narodnu zajednicu, ravnopravnu Mađarima, Nijemcima i Srbima, pa se zbog toga u tome razdoblju nisu značajnije asimilirali. Franjevačka kulturna i pastoralna djelatnost unaprijedila je u to vrijeme kod podunavskih Hrvata osjećaj međusobnog zajedništva, ali i narodne posebnosti u odnosu na druge narode.

Problem političkog identiteta podunavskih Hrvata početkom 19. stoljeća

Prve značajnije promjene na polju kulturnog stvaralaštva i asimilacije podunavskih Hrvata mogle su se osjetiti tek početkom devetnaestog stoljeća. To je stoljeće, koje se često naziva i “stoljeće naroda”, bilo u stvari stoljeće velike asimilacije. Nacionalni su pokreti težili oblikovanju svojih nacija i stvaranju čvrstih granica nacionalnih država. U tome su ih često ometale nacionalne manjine koje su imale svoje zahtjeve i ciljeve, pa su mnoge europske nacije tijekom toga stoljeća provodile agresivnu asimilaciju. Slična je situacija bila i u Ugarskoj u kojoj su Mađari tijekom 19. stoljeća uspjeli asimilirati više od milijun Hrvata, Srba, Slovaka, Rumunja, Nijemaca, pa čak i Židova.⁸ Jezik je u tome procesu bio jedno od glavnih oružja kako nacionalne integracije tako i asimilacije pripadnika drugih etničkih skupina.

Ulogu jezika u nacionalnoj integraciji prepoznali su brojni teoretičari nacija i nacionalnih ideologija, ali ju je najbolje ocijenio Georg Schöpflin koji je istaknuo da važnost jezika dolazi na površinu povijesnih zbivanja onda kada kultura postaje direktno vezana uz politiku i kada se politička moć počinje velikim dijelom oslanjati na kulturne veze, a to se dogodilo upravo u 19. stoljeću.⁹ Politička manipulacija kulturnog identiteta nije se prvi puta javila u tome stoljeću, ali su modernizacijske promjene i nacionalne integracije postavile kulturu i jezik kao glavna sredstva svojeg djelovanja. Naime, jezik u nacionalnim integracijama nije bio samo medij putem kojeg su njegovi govornici mogli razmjenjivati ideje, nego je bio i simbol pripadnosti određenoj zajednici, koja je uz taj jezik dijelila i zajedničke kulturne vrijednosti, te na njima gradila svoj identitet. Tako je u vrijeme nacionalnih pokreta izbor jezika i kulturnog identiteta bio istovremeno i politički izbor. Odabiranjem jezika pojedinac se odlučivao za pripadanje određenoj naciji, pa je izbor manjinskog jezika i kulture ujedno predstavljao samovoljni izbor manjinskog položaja, koji je u to vrijeme često značio nemogućnost afirmacije u poslu i u društvu.

⁸ *Magyarország története* 1848.-1890. (ur. E. Kovács), vol. VI/I., Budapest 1979., 477.

⁹ Georg Schöpflin, *Nations, Identity, Power*, London 2000., 117.

Kao izrazita etnička manjina, podunavski Hrvati su već u 18. stoljeću u potpunosti prihvaćali mađarski politički identitet, ali su uz političko mađarstvo i dalje čuvali svoju etno-kulturnu posebnost.¹⁰ Složeni kulturno-politički identitet odrazio se i na složenost etničkog imena, pa su se podunavski Hrvati tijekom 18. stoljeća nazivali brojnim imenima, koja su zajedno s njima dolazila i opstala kroz višestoljetne migracije. Tako su u to vrijeme Hrvati na području ugarskog Podunavlja bili istovremeno nazivani Hrvatima, Racima, Bošnjacima, Ilirima, Bunjevcima, Šokcima i Dalmatincima. U pojedinim je naseljima prevladavalo subetničko ime one grupe koja je bila najbrojnija ili one koja je posljednja doselila, pa su se baranjski Hrvati uglavnom nazivali Bošnjacima i Šokcima, a u Bačkoj su bila najviše zastupljena imena Bunjevac i Dalmatinac.¹¹ Osim tih imena često su u upotrebi bila i imena Rac i Ilir, kao zajednička imena za sve južne Slavene.¹²

Mnoštvo subetničkih imena podunavskim Hrvatima nije predstavljalo veći identitetski problem jer su oni svoj etno-kulturni identitet gradili na temelju zajedničkog jezika, kulture i pripadnosti katoličkoj vjeri. Na temeljima tih elemenata oni su imali čvrsto izgrađenu svijest o sebi kao dijelu hrvatskog naroda koji se u etničkom i kulturnom pogledu jasno razlikovao od susjednih naroda.

Međusobnu povezanost ugarskih Hrvata dokazuju brojni primjeri među kojima su posebice zanimljive dvije posvete u knjigama fra Đure Rapića, franjevca provincije sv. Ivana Kapistranskog iz 18. stoljeća.¹³ Rapić je, naime, svoju knjigu "Predike nediljne" (Pešta, 1762.) posvetio braći Pavianović, budimskim građanima i velikim pokroviteljima tamošnjih franjevaca. Pored te knjige znakovita je i posveta njegove druge knjige "Predike panegiričke" (Pešta, 1764.), koja je bila upućena subotičkim senatorima Vojnićima, Mukićima i Kopunovićima, najpoznatijim hrvatskim plemićkim obiteljima u tome kraju.¹⁴ Obje posvete pokazuju da su hrvatski franjevci kapistranske provincije bili čvrsto povezani s vodećim hrvatskim obiteljima u Budimpešti i u Bačkoj, što još jedan dokaz međusobne povezanosti slavonskih i podunavskih Hrvata u 18. stoljeću.

Pored kulturne povezanosti, koju su u to vrijeme predvodili franjevci, postojale su i druge veze hrvatskih naselja, među kojima se najbolje mogu

¹⁰ Takav dvostruki identitet razvijale su i druge etničke zajednice u Ugarskoj, među kojima su se posebice isticali Nijemci. O mnogostrukosti identiteta Hrvata u Mađarskoj v. u Jadranka Grbić: "Mnogostruki identitet: Primjer Hrvata u Mađarskoj", *Studia ethnologica Croatica*, Vol. 6/1994., 119.-126.

¹¹ O problemu imena i porijekla podunavskih Hrvata v. u Ante Sekulić, *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca*, Zagreb, 1986., 41.-58.

¹² Tadašnji suvremenik fra Filip Lastrić naglašava da Nijemci sve Ilire, odnosno sve južne Slavene, krivo zovu Racima, kao da su svi iz Raške. – Filip Lastrić, *Pregled starina Bosanske provincije*, Sarajevo 1977., 160.

¹³ fra Đuro Rapić (Stara Gradiška, 11.IV.1715. – Velika, 19.XII.1785.)

¹⁴ Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, Osijek 1910., 421.

pratiti bračne veze. Na temelju matičnih knjiga hrvatskih župa na području provincije sv. Ivana Kapistranskog može se dokazati da su hrvatska naselja u Ugarskoj i Slavoniji bila čvrsto međusobno povezana brojnim bračnim vezama, što je hrvatskoj zajednici u Ugarskoj davalo dodatnu kohezivnu snagu. Tako su, primjerice, u budimskoj hrvatskoj rimokatoličkoj župi („*Parochia Illyricae Nationis*“) tijekom 18. stoljeća zabilježeni mladenici koji su bili porijeklom iz brojnih hrvatskih naselja širom Ugarske, Trojedne Kraljevine, Dalmacije i Bosne, a slični se primjeri mogu vidjeti u svim matičnim knjigama hrvatskih župa širom ugarskog Podunavlja.¹⁵ Upravo zbog velike bračne migracije, koja se odvijala između svih hrvatskih naselja u ugarskom Podunavlju, subetnička imena su se još više ispremiješala, pa već u 18. stoljeću u većini hrvatskih naselja paralelno egzistira više subetničkih imena. Budimpeštanska hrvatska zajednica je najzanimljiviji primjer te ispremiješanosti, jer je u njoj, zbog velikih migracija, egzistiralo najviše različitih imena; Hrvati su se tijekom 18. i 19. stoljeća u Budimu i Pešti istovremeno nazivali Dalmatincima, Ilirima, Racima, Bunjevcima, Šokcima, ali i nacionalnim hrvatskim imenom.¹⁶

Ovdje je uočljivo da se u to vrijeme među podunavskim Hrvatima rijetko koristilo hrvatsko ime, što je rezultat povijesnog procesa koji je započeo s osmanlijskim osvajanjima. Rijetko pojavljivanje hrvatskog imena bilo je prije svega rezultat posvemašnjeg potiskivanja hrvatskog imena u krajevima koji su osvojeni od strane Mletačke Republike i Osmanskog Carstva. S nestankom hrvatske države u tim je krajevima nestalo i hrvatsko ime. Tamošnje je hrvatsko stanovništvo tada prihvatilo regionalna (Dalmatinac, Slavonac) ili subetnička imena (Bunjevac, Šokac), pa su zato hrvatski doseljenici tijekom 17. stoljeća ta imena donijeli u Ugarsku. Sa druge strane, zbog istog je razloga hrvatsko ime u to doba često prepoznavano samo kao regionalno ime, odnosno kao ime stanovnika hrvatskih županija u kojima se govorilo kajkavskim dijalektom, pa se u brojnim povijesnim izvorima u ugarskom Podunavlju kajkavski Hrvati nazivaju Hrvatima, a štokavski Hrvati Ilirima, mada su živjeli zajedno i međusobno se ženili.

¹⁵ Velik broj hrvatskih mladenaca potjecao je iz hrvatskih naselja oko Budima i Pešte: zapisani su Andzabeg/Érd, Erčin/Ercsi, Totluk/Tötöfalú, Turbal/Trökbálint. Bački Hrvati, zapisani u matičnoj knjizi, dolazili su iz Kaloče, Baje, Jankovaca, Gare, Miljkuta, Koluta, Sombora, Subotice i Bača. Spominju se i baranjski Hrvati iz Mohača, Bilja i Pečuha, te slavonski iz Oriovca, Svinjareva, Požege, Osijeka, Đakova, Broda, Babine Grede i Virovitice. U matičnoj knjizi su zapisani i doseljenici iz uže Hrvatske, odnosno iz Karlovca, Varaždina, Križevaca, zatim iz Bosne i Hercegovine, točnije iz Tuzle, Sarajeva i Livna, te iz kosovskih gradova Novog Brda i Prištine, u kojima su tijekom 17. stoljeća dubrovački trgovci imali značajne kolonije. – Živko Mandić, „Prilog povijesti budimskih i peštanskih Hrvata“, *Hrvati u Budimu i Pešti* (zbornik radova), ur. Stjepan Lukač, Budimpešta 2001., 473.-475.

¹⁶ U predgrađu Budima tijekom prve polovine 18. stoljeća jedna je četvrt nosila ime *Horvatváros* (njem. *Kroatenstadt*), a u toj je četvrti postojalo i groblje, koje je na nekim zemljovidima iz toga vremena upisano kao „Hrvatsko groblje“. – *Monumenta Cartografica*, Budavár Erödítési Térképe 1749. (originalno ime zemljovida: „Plan de la Fortresse de Buda“, izradio Langer Francois 1749. godine.)

Sve do početka mađarskog nacionalnog pokreta podunavski su Hrvati mogli bez problema istovremeno održavati s jedne strane svoj hrvatski etno-kulturni i s druge strane mađarski politički identitet. Međutim, početkom 19. stoljeća mađarski je nacionalni pokret započeo pritisak na sve manjine, tražeći od njih da se odreknu svojeg etno-kulturnog identiteta. Jezik je bio glavno oružje asimilacije, pa Benedict Anderson naglašava da je u revolucionarnim godinama 1848./49. u toj zemlji jednostavno odlučeno „da su svi oni koji govore mađarski Mađari (dotad su to bili samo povlašteni) i da svaki Mađar mora govoriti mađarski.“¹⁷ Takav je stav mađarske nacionalne elite stvorio velik pritisak na nacionalne manjine i njihov identitet. Naime, brojni su ugarski Hrvati već u to vrijeme pored svojeg jezika govorili i mađarski, ali je bilo mnogo onih, pogotovo među zemljoradnicima, koji su govorili samo hrvatskim jezikom. Upotreba hrvatskog jezika bila je u svim krajevima u kojima su živjeli ugarski Hrvati prisutna u školama i u crkvi, ali se naš jezik često koristio i u institucijama vlasti. Kao dokaz korištenja hrvatskog jezika na prostoru Ugarske posebice je zanimljiv primjer “Ugarskog urbara” (1767.), koji je u mnogim ugarskim županijama pored mađarskog objavljivan i na hrvatskom jeziku.¹⁸ Upravo zbog te duge tradicije jezične tolerancije ugarski su Hrvati bili iznenađeni kada je početkom 19. stoljeća započeo otvoreni progon njihovog jezika iz škola, crkve i državnih institucija. To je kod inače politički lojalnih podunavskih Hrvata stvorilo otpor, koji će u drugoj polovini 19. stoljeća prerasti u hrvatski nacionalni pokret.

Suradnja slavonskih i bunjevačkih franjevaca u Ilirskom pokretu

Ilirska ideja o kulturnoj i političkoj suradnji svih južnih Slavena, objedinjenih u drevnom ilirskom imenu, nije za podunavske Hrvate tridesetih godina 19. stoljeća bila velika novost jer su tu ideju hrvatski franjevci provincije Bosne Srebrene i njene nasljednice sv. Ivana Kapistranskog propovijedali i prije početka Ilirskog pokreta. Tako je primjerice fra Grga Čevapović već u svojoj drami „Josip, sin Jakoba patriarke“ (Budim, 1820.) u biblijsku priču upleo i ideju južnoslavenskog zajedništva, navodeći da u ilirsko kolo ulaze „Dalmatinci, Kranjci, Istrijanci, Crnogorci, glasni Servijanci, k tom Hrvati, Murodravci, Bošnjaci, Bunjci Podunavci, Kotorčani, Srimci i Slavonci“, iz čega se vidi da je on u toj zajednici kao ravnopravne sudionike ilirske zajednice vidio i bačke Hrvate.¹⁹ Šesnaest godina kasnije (1836. godine) u *Danici Ilirskoj* je posthumno objavljena Čevapovićeve pjesma “Poziv i odziv” u kojoj je taj franjevac iz Slavonije ponovio svoje viđenje ilirskog

¹⁷ Benedict Anderson, *Nacija – zamišljena zajednica*, Zagreb, 1990., 95.

¹⁸ Primjeri “Ugarskog urbara” na hrvatskom jeziku sakupljeni su i lingvistički obrađeni u knjizi Udvari István, *A Mária Terézia-féle úrbérendezés forrásai magyarországi délszláv népek nyelvén I.*, Nyíregyháza. 2003.

¹⁹ T. Matić, *Prosvjetni i književni rad*, 114.

zajedništva stihovima “Nisu l’ bili složni u starini/Jedne majke Ilirije sini?/Nisu l’ bili jedan narod glasni/Pismom, rečjom, mačem, verom jasni.”²⁰

Čevapovićevo književno stvaralaštvo i njegova popularnost među podunavskim Hrvatima pokazuju da se ideja Ilirskog pokreta u ugarskom Podunavlju razvijala paralelno s pokretom u Hrvatskoj. Mada se u početku među hrvatskim vođama ilirizma nisu jasno razlikovale jugoslavenska i hrvatska politička opcija, taj je pokret ipak od svojih početaka djelovao pozitivno na stvaranje moderne hrvatske nacije zato jer je međusobno povezivao sve Hrvate, pa i one koji su živjeli u ugarskom Podunavlju. Stoga se i Čevapovićeve stihovi mogu smatrati svojevrsnom najavom početka hrvatskog nacionalnog pokreta u Podunavlju u kojem su važnu ulogu odigrali i slavonski franjevci. O njegovom značaju i ugledu koji je uživao među podunavskim Hrvatima svjedoči i anonimna spomenica “*Pozdravljenje mlogo poshtovanom otcu Gerguru Csevapovichu... od obchine dalmatinskog roda u Budimu ispivano*” tiskana u Budimu 1830. godine.

Sve navedeno svjedoči da je Čevapović početkom 19. stoljeća odigrao važnu ulogu u očuvanju jezika i nacionalnog identiteta podunavskih Hrvata. Međutim, Čevapović nije bio jedini član kapistranske provincije koji je tada aktivno radio na buđenju narodnog duha. Tridesetih godina 18. stoljeća svojim su se radom u Provinciji sv. Ivana Kapistranskog istaknuli i tada mladi franjevci Marijan Jaić i Kajo Agjić.²¹

Jaić je tijekom svojeg redovničkog života bio aktivan kao pastoralni djelatnik i profesor na franjevačkim visokim učilištima, ali je trajno ostao poznat kao autor nekoliko molitvenika i pjesmarica na hrvatskom jeziku, među kojima je najveći trag ostavio poznati *Vinac bogoljubnih pisama* (Budim, 1830.).²² Ta je pjesmarica još jedan dokaz povezanosti slavonskih i podunavskih Hrvata, jer je među hrvatskim vjernicima s obje strane Dunava ostvarila veliku popularnost, a za slavonsko-podunavske veze je jednako važna i činjenica da je Jaić u nju uvrstio gotovo sve pjesme “Bajske pjesmarice” koju je u Pečuhu 1786. godine objavio bunjevački franjevac fra Petar Lipovčević.²³

Kao nastavljajući Čevapovićevo rada, Jaić i Agjić su bili među onima slavonskim franjevcima koji su čvrsto prigrlili Ilirski pokret te ga nastojali proširiti i u ugarsko Podunavlje. Razloge takve angažiranosti slavonskih franjevaca otkriva jedno pismo Slavonca fra Kaje Agjića koje je iz Vukovara 24. svibnja 1836. uputio Ljudevitu Gaju. Agjić je u tome pismu sa zabrinutošću pisao da u Bačkoj gotovo nitko više ne govori hrvatski, pa se plašio da

²⁰ Grga Čevapović, “Poziv i odziv”, *Danica Ilirska*, br. 50, 10. prosinca 1836., 197.

²¹ fra Marijan Jaić (Slavonski Brod, 1795.-1858.)

²² O djelovanju fra Marijana Jaića v. Franjo E. Hoško, *Marijan Jaić – obnovitelj među preporoditeljima*, Zagreb, 1996.

²³ fra Petar Lipovčević (Baja, 11.XII.1744.- Baja, 26.III.1785.) Isto, 194.

mađarizacija može ugroziti i samu Slavoniju.²⁴ Zbog nagle mađarizacije, koja je u to vrijeme zahvatila Bačku, Agjić je odlučio krenuti u otvorenu borbu za očuvanje hrvatskog jezika i identiteta među podunavskim Hrvatima, o čemu svjedoči njegovo drugo pismo, također upućeno Ljudevitu Gaju. U tome pismu, također iz 1836. godine, Agjić piše Gaju da je pretplatio bajski samostan na njegove „Ilirske novine“, pa ga moli da ih šalje na ime Marcelina Dorića, koji je u Baji bio „s. Bogoslovie Ucsitelj“.²⁵

Agjićeva pisma pokazuju da su slavonski franjevci tridesetih godina 19. stoljeća pokušali hrvatski nacionalni pokret proširiti među podunavskim Hrvatima. Krajem 19. stoljeća hrvatski nacionalni pokret je doista uspio pustiti korijenje na prostoru Bačke, a najveće su učešće u njemu preuzeli bački Bunjevci. Ostali podunavski Hrvati nisu u nacionalnom pokretu uspjeli na sebe preuzeti važniju ulogu zbog različitih razloga. Budimpeštanski Hrvati su u 19. stoljeću bili izloženi snažnoj asimilaciji, zbog koje je njihov broj tijekom toga stoljeća naglo pao, a baranjski Hrvati nisu imali jako građanstvo koje bi moglo intelektualno i financijski iznijeti takav pokret. Zato su se te skupine podunavskih Hrvata u svojim nacionalnim nastojanjima krajem 19. stoljeća oslonile na pokret koji su predvodili bački Hrvati, pa su i središta toga pokreta bila smještena u bačkim gradovima s najvećim hrvatskim zajednicama – Baji, Somboru i Subotici.

Pretplaćivanje bajskog samostana na Gajeve „Ilirske novine“ Agjić je namjerno učinio zbog važnosti toga samostana za podunavske Hrvate. U bajskom je samostanu tijekom čitavog 19. stoljeća djelovao franjevački studij filozofije i teologije, pa su se u njemu školovali gotovo svi tadašnji bunjevački i slavonski franjevci.²⁶ Zbog bogoslovne škole bajski je samostan bio cijenjena institucija u gradu i županiji, posebice među tamošnjim Hrvatima, pa su se u to doba brojni mladi bački Hrvati priključili franjevačkom redu.

Među njima su danas poznata imena trojice redovnika iz toga vremena: Narcisa Hutovića (Sv. Ivan, Baja 1800. - Ilok 1836.), Marcelina Dorića (Baja, 1806.-Bač, 1853.) i Fabijana Čulića (Gara, 21.XII 1807. – Mohač, 19. XI. 1869.) Sva trojica su bila generacijski bliska Kaji Agjiću, koji je tada imao velik utjecaj na hrvatske članove kapistranske provincije. Narcis Hutović je vrlo mlad preminuo, pa se o njemu gotovo ništa ne zna, ali poznate činjenice o ostaloj dvojici bunjevačkih franjevaca pokazuju da s Agjićem nisu dijelili samo redovničke zavjete nego i domoljublje.²⁷

²⁴ *Pisma pisana dru Ljudevitu Gaju* (ur. Velimir Deželić), Građa za povijest književnosti Hrvatske, VI, Zagreb 1909. – Vukovar, 24. svibnja 1836.

²⁵ *Pisma pisana dru Ljudevitu Gaju* (ur. Velimir Deželić), Građa za povijest književnosti Hrvatske, VI, Zagreb 1909. – Vukovar, 29. prosinca 1836.

²⁶ Franjo E. Hoško, *Euzebije Fermendžin- crkveni upravnik i povjesnik*, Zagreb, 1997., 42.

²⁷ Isto, 31.

Među njima je najistaknutija osoba bio Marcelin Dorić, koji je zajedno s Agjićem upravo u Baji pohađao bogoslovnu školu od 1825. do 1827. godine.²⁸ Sama činjenica da je Dorić želio primati Gajeve „Ilirske novine“ pokazuje da je on simpatizirao Ilirski pokret, pa ga se može okarakterizirati kao pristašu ilirizma. Ta je činjenica još važnija zato jer Agjićevo pismo pokazuje da su Bunjevci u Bačkoj u to doba bili gotovo posve mađarizirani. Imajući u vidu navedene činjenice Franjo E. Hoško je doista i na temelju oskudnih podataka mogao zaključiti da su Dorića bački Hrvati „smatrali svojim duhovnim i kulturnim vođom“.²⁹ O tome svjedoči i spomenica „*Mnogopoštovanom ocu Marcelinu Doriću od strane Bačvanah*“ koju je napisao i dao tiskati u Zagrebu 1847. godine drugi bunjevački franjevac - fra Fabijan Čulić.³⁰ O njemu također nema puno podataka, ali već sama činjenica da je navedenu spomenicu dao tiskati u Zagrebu pokazuje da je imao čvrste veze i podršku u hrvatskoj metropoli. Osim toga, u vrijeme tadašnje posvemašnje mađarizacije, kada Agjić zabrinuto piše da su Bunjevci zaboravili svoj jezik, važno je uočiti da je Čulićeva spomenica objavljena na hrvatskom jeziku, a važna je i činjenica da je ta spomenica tiskana 1847. godine, uoči samog početka mađarske revolucije.³¹

Navedeni podaci pokazuju da su u vrijeme Ilirskog pokreta slavonski franjevci zajedno s bunjevačkom subraćom pokušavali očuvati narodni jezik i učvrstiti nacionalnu svijest bačkih Hrvata. Na temelju toga se može zaključiti da je u tim teškim godinama, usprkos narastajućem mađarskom nacionalizmu, suradnja slavonskih i bunjevačkih franjevaca održala kontinuitet kulturne povezanosti podunavskih Hrvata s Hrvatskom. Ipak, nakon završetka revolucije 1849. godine ugarsko Podunavlje ulazi u doba apsolutizma u kojem nema puno prostora za nacionalni rad, a situacija se za podunavske Hrvate nije promijenila ni nakon njegovog prestanka 1861. godine. Naprotiv, mađarske su vlasti upravo tada započele snažan pritisak s ciljem što veće asimilacije nacionalnih manjina i iskorjenjivanja manjinskih jezika.

Svojevrsno ublažavanje toga plana dogodilo se 1868. godine kada je Ugarski sabor donio Zakonski članak XLIV., poznat kao „Zakon o manjinama“. Prema tome zakonu manjinski su narodi imali pravo upotrebe svojeg jezika u školi i na lokalnoj upravnoj razini, što je u ono vrijeme bio rijedak primjer zakonske zaštite manjinskih prava. Zato je „Zakon o manjinama“ probudio nade nekih podunavskih Hrvata u mogućnost etničkog opstanka u okviru postojećih državnih granica i političkih prilika. Posebice se njime oduševio tadašnji kaločki kanonik Ivan Antunović, koji je zbog toga odlučio pokrenuti nacionalni pokret podunavskih Hrvata.

²⁸ Marcelin Dorić je u franjevački red stupio 1822. Teologiju je studirao u Baji i Vukovaru. Za svećenika je zaređen 1829. godine. Iste godine preuzima župu u Tabanu. Kasnije je predavao na bogosloviji u Baji i Slavonskom Brodu. - Isto, 33.

²⁹ F. E. Hoško, nav. dj., 33.

³⁰ *Hrvatski biografski leksikon*, br. 3, Zagreb 1993., 123.

³¹ F. E. Hoško naglašava da je to izgleda prva knjižica nekog bačkog Hrvata tiskana u Zagrebu. - Isto, 270.

Antunoviću se u njegovom naumu ispriječio manjak intelektualaca sposobnih za vođenje kulturno-prosvjetne borbe. Intelektualna elita podunavskih Hrvata u to je vrijeme bila gotovo posve pomađarena, pa je kaločkog kanonika podržalo svega nekoliko svećenika i učitelja. Jedinu snažnu i organiziranu skupinu hrvatskih intelektualaca u ugarskom Podunavlju u to su vrijeme činili hrvatski franjevci provincije sv. Ivana Kapistranskog. Zbog toga je kanonik (kasniji naslovni biskup) Antunović u njima vidio jedan od glavnih stupova podrške za svoj nacionalni rad.

Bajski franjevački samostan - središte nacionalnog pokreta tijekom druge polovine 19. stoljeća

Slavonski i bunjevački franjevci prihvatili su s oduševljenjem Antunovićev "Poziv" objavljen 15. kolovoza 1869. u kojem je tadašnji kaločki kanonik pozvao bačke Bunjevce i Šokce da mu se pridruže u borbi za očuvanje vlastitog narodnog identiteta. Jedan od najvažnijih sudionika hrvatskog nacionalnog pokreta u Bačkoj bio je fra Robert Kauk, rođeni Vukovarac, koji je u Baji pohađao bogoslovnu školu od 1869. do 1871., a od 1878. do 1883. godine na istoj je školi bio i profesor.³² Drugi slavonski franjevac, koji je također sudjelovao u tim zbivanjima, bio je fra Euzebije Fermendžin. On je također u to vrijeme bio profesor bajske bogoslovne škole (1878.-1882.), pa su Fermendžin i Kauk živjeli i radili u Baji upravo u vrijeme najveće Antunovićeve borbe za opstanak podunavskih Hrvata.³³ Obojica su bili Agjićevi učenici, što pokazuje da je u njihovoj kulturno-nacionalnoj djelatnosti postojao kontinuitet nacionalnog rada koji je prenošen s generacije na generaciju. Kauk i Fermendžin su godinama živjeli i radili u bajskom samostanu zajedno s bunjevačkim franjevcima, pa je taj samostan u sljedećih nekoliko desetljeća odigrao ulogu jednog od najvažnijih središta nacionalne borbe bačkih Hrvata.

Fermendžinova je uloga u tome nacionalnom pokretu posebice zanimljiva zato jer je on potjecao iz male bugarske kolonije koja je živjela u rumunjskom mjestu Vingi. Tamo ga je 1858. godine zapazio provincijal Kajo Agjić i pozvao da se pridruži franjevcima, pa je Fermendžin s vremenom postao jedan od najutjecajnijih članova provincije. U nacionalno-političkom pogledu on je u potpunosti prihvatio hrvatski identitet, pa i biskup Antunović za njega piše da je "pravi pravcati Hrvat".³⁴

Kaukovo i Fermendžinovo generaciji kapistranskih franjevaca pripadala je i jedna grupa bunjevačkih franjevaca koji su zajedno sa svojom slavonskom subraćom činili važnu osovinu hrvatskog nacionalnog djelovanja u

³² fra Robert Kauk (Vukovar, 4. srpnja 1848. – Zagreb, 16. listopada 1900.)

³³ fra Euzebije Fermendžin (Vinga u Rumunjskoj, 1845. - Našice, 1897.)

³⁴ Ivan Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*, Beč 1882., 6.

Bačkoj. Među njima su posebice važna imena fra Lovre Lipovčevića, fra Silverija Lipošinovića, fra Stipana Vujevića i fra Fabijana Peštalića.

Fra Lovro Lipovčević je među navedenim franjevcima najmanje poznat, ali ga je sam Ivan Antunović hvalio kao domoljuba, pa ga se na temelju te pohvale s pravom može uvrstiti među franjevce koji su se zalagali za očuvanje identiteta bunjevačkih Hrvata.³⁵ Lipovčević je, kao i ostali slavonski i bunjevački franjevci, tijekom svojeg redovničkog života prošao kroz brojne franjevačke samostane u Slavoniji, Baranji i Bačkoj, što mu je omogućilo da osobno svjedoči hrvatskom nacionalnom pokretu u Trojednoj Kraljevini. Od Lovre Lipovčevića nije ostalo mnogo pisanih tragova, ali je sačuvana jedna spomenica fra Solanu Krkvariću koju je Lipovčević na hrvatskom jeziku objavio u Budimu 1875. godine.³⁶

Uz Lipovčevića najvažniju je ulogu među bunjevačkim franjevcima kapistranske provincije u to vrijeme igrao fra Stipan Vujević.³⁷ Taj je bunjevački franjevac obukao redovnički habit u Baču 1857. godine, a 1861. je zaređen za svećenika, nakon čega je položio ispit za učitelja na preparandiji u Kaloči. Kao izučeni učitelj Vujević je primljen na pučku školu u Baču, gdje je radio punih deset godina. Zatim je bio gvardijan u Požegi, Našicama, Vukovaru, Cerniku i na kraju u Slavonskom Brodu, gdje je postao gvardijanom 1872. i ostao živjeti sve do svoje smrti 1905. godine. Vujević je bio aktivni suradnik Antunovićevih *Bunjevačko-šokačkih novina* 1870-ih godina, a kasnije je često pisao i u *Nevenu* te u *Subotičkoj Danici*, što pokazuje da je i tijekom života u Slavoniji bio čvrsto vezan uz zbivanja u Bačkoj.³⁸ Prema članku koji je o njemu objavio subotički *Neven* Vujević je imao jasne hrvatski orijentirane nacionalne stavove, a nije se ustezao ni javno pokazati svoje političko opredjeljenje. Tako je, primjerice, prilikom dolaska bana Hedervaryja u Požegu 1886. godine odbio banu na svečanom ručku izreći zdravicu. Umjesto toga izrekao ju je domaćici, što je čitava hrvatska javnost u tome kraju oduševljeno pozdravila.³⁹

Uz Lipovčevića i Vujevića, slavonsko-bunjevačkim vezama znatno je doprinio fra Silverij Lipošinović, rođen u subotičkoj četvrti zvanj Gat.

³⁵ Lovro/Lauro Lipovčević je rođen u Baji, a za svećenika je zaređen 22. rujna 1866. godine u Đakovu. Nakon zaređenja premješten je u Ilok na mjesto propovjednika. Osim toga, poznato je da je godine 1896. bio gvardijan samostana u Mohaču.– *Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi*, knj. III, Slavonski Brod, 1998., 293.,313.; isto, knj. IV, Slavonski Brod 2003., 179.

³⁶ Lovro Lipovčević, *Čestitka ocu Solanu Kerkvariću... c.k. učilištu osječkom isluženom gimnazijalnom učitelju... za svečani imendan 24. srpnja 1875.*, Budim 1875.

³⁷ fra Stjepan/Stipan Vujević (Bački Breg, 7. ožujka 1837. – Slavonski Brod, 17. siječnja 1905.). Krsno ime mu je bilo Josip. Njegov je otac bio Gjuro Vujević, a majka Franca Janošić. –O.K.G. (inicijali), „o. Stipan Vujević“, *Neven*, br. 1, 15. siječnja 1909.

³⁸ O suradnji Stjepana Vujevića u Bunjevačko-šokačkim novinama, Vili i u *Nevenu* najviše je pisao Josip Buljovčić v. Josip Buljovčić, *Filološki ogledi*, Subotica 1996.

³⁹ Isto

Nakon svršene gimnazije Lipošinović je stupio u franjevački red 1868. godine, te je 1873. zaređen za svećenika. Nakon zaređenja godinama je djelovao u Slavoniji; prvo je boravio u Našicama i Vukovaru, a zatim od 1892. godine u Šarengradu gdje je kao župnik i gvardijan živio i radio punih pet godina. Zadnje godine života proveo je u subotičkom samostanu, gdje je i umro 1907. godine.⁴⁰ Mada Lipošinović iza sebe nije ostavio važnije djelo na hrvatskom jeziku, on je svojim dugogodišnjim djelovanjem također produbio veze Slavonije i Bačke.

Fra Fabijan Peštalić je bio još jedan od bunjevačkih franjevaca koji su svojim životom i radom povezivali Slavoniju i Bačku.⁴¹ Peštalić je rođen 25. listopada 1845. u Vaškutu kraj Baje. Gimnaziju je svršio u Baji, pa je zatim 22. rujna 1863. godine pristupio franjevačkom redu. Dana 5. siječnja 1868. položio je svečane zavjete, a 1869. održao je svoju mladu misu u rodnom mjestu. Na kaločkoj preparandiji je položio učiteljski ispit, pa je poslan u Bač za učitelja gdje je proveo 10 godina. Nakon kraćeg boravka u budimskom samostanu Peštalić je konačno 1881. godine došao u Šarengrad gdje je djelovao kao gvardijan i župnik punih 11 godina. Godine 1892. odlazi u Vukovar, a zatim boravi u Našicama, Brodu, Mohaču, Ivanić Kloštru, u Virovitici, te je na kraju postao gvardijan u Čakovcu. Nakon toga se ponovno vratio u Šarengrad i na kraju otišao u Zemun gdje ga je 1909. godine zatekla smrt.

Franjevačko sudjelovanje u „Bunjevačko-šokačkim novinama“ i „Nevenu“

Navedeni slavonski i bunjevački franjevci dali su velik doprinos u angažiranosti oko izdavanja novina i kalendara podunavskih Hrvata. Novine su u 19. stoljeću imale važnu ulogu posrednika ideja i okupljanja istomišljenika, pa su i u slučaju hrvatskog nacionalnog pokreta u ugarskom Podunavlju postale središte oko kojeg su se okupljali svi nacionalno opredijeljeni intelektualci. Bunjevačko je novinstvo u to vrijeme imalo velikih problema jer je nedostajalo novca i suradnika, ali i samih čitatelja. Slavonski i bunjevački franjevci pokušavali su pomoći u otklanjanju sva tri problema onoliko koliko je to bilo u njihovoj moći.

Već kod pojavljivanja *Bunjevačko-šokačkih novina* (počele izlaziti 1870.), uredniku lista biskupu Antunoviću u pomoć su priskočili franjevci Stipan Vujević i Euzebije Fermendžin.⁴² Mada je taj list prestao izlaziti već

⁴⁰ fra Silverij Lipošinović (Subotica, 17. kolovoza 1847. – Subotica, 28. prosinca 1907.). Kršteno ime bilo mu je Stipan. Njegov se otac zvao Ivan, a majka Jaga Suvajdžić. – *Neven*, br. 1, 15. siječnja 1908., 5.-6.

⁴¹ fra Fabijan Peštalić (Vaškut, 25. listopada 1845. – Zemun, 27. prosinca 1909.)

⁴² F. E. Hoško je utvrdio da je Euzebije Fermendžin svoj prvi članak u “B-Š novinama” objavio već u prvoj godini izdavanja lista pod naslovom “Kućni poslovi” - F. E. Hoško, nav. dj., 19.

1872. godine, biskup Antunović nije odustajao od izdavanja novina. Zahvalan zbog velike podrške koju su mu pružali franjevci, on je fra Robertu Kauku 1882. godine ponudio uređivanje novih novina namijenjenih bačkim Hrvatima, ali se tome suprotstavio provincijal fra Ivo Rodić.⁴³

Priča oko uredništva novih bunjevačkih novina otkriva brojne okolnosti u kojima je djelovao kaločki kanonik i naslovni biskup Antunović, a pokazuje i ulogu koju su slavonski i bunjevački franjevci igrali u Bačkoj u to vrijeme. Naime, početkom osamdesetih godina biskup Antunović je bio pred istim problemom kao i jedno desetljeće prije. Za pokretanje novina trebala mu je grupa kvalitetnih intelektualaca, ali ni nakon više od jednog desetljeća njegovog djelovanja biskup nije uspio stvoriti snažnu intelektualnu jezgru nacionalnog pokreta u Bačkoj. U takvoj situaciji Antunović se namjeravao osloniti na hrvatske franjevce kapistranske provincije, koji su mu veliku podršku pružili i prilikom izdavanja prvih dvaju listova.

O Antunovićevoj ponudi pisao je fra Robert Kauk svojem prijatelju i subratu fra Euzebiju Fermendžinu iz Baje 30. siječnja 1883. godine.⁴⁴ U prilikovnom pismu Kauk je Fermendžinu poslao i originalan tekst pisma provincijala fra Ive Rodića u kojem mu se zabranjuje uređivanje namišljenog Antunovićevo lista, u pismu imenovanog „Bunjevačko-šokački glasnik“.⁴⁵ U svojem pismu Kauk odmah upozorava Fermendžinu da je čitava stvar delikatna zbog stava mađarskih vlasti, pa mu zato nalaže da poslane priloge pisma nakon čitanja uništi.⁴⁶

U nastavku svojeg pisma Kauk objašnjava da je takva tajnovitost doista potrebna zato jer je ministar unutrašnjih poslova Koloman Tisza po „arcibiskupu“ (nadbiskupu Lajos Haynald, op. R.S.) poručio Antunoviću „da ne buni svijet jer će ga u zatvor sbog „Razprave“ koje razpačavanje je strogo ministrom zabranjeno.“⁴⁷ Spomenuta je „Razprava“ zapravo poznato djelo „Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih“ koje je Ivan Antunović objavio u Beču 1882. godine. Biskup Antunović je u „Razpravi“ promicao ideje slavenskog zajedništva, podržavši Strossmayerovu okružnicu od 2. svibnja 1881. godine. Mađarski su vodeći krugovi u Antunovićevoj knjizi vidjeli promidžbu „panslavizma“, pa je biskup nakon njenog objavljivanja bio u nemilosti mađarske vlade. U takvoj je situaciji provincijal fra Ivo Rodić imao ozbiljnih razloga da se suprotstavi Antunovićevom pokušaju u-

⁴³ Ivo Rodić je bio na čelu provincije sv. Ivana Kapistranskoga od 1881. do 1884. godine. - F. E. Hoško, nav. dj., 44.

⁴⁴ Arhiv HAZU, Ostavština Euzebija Fermendžina, XV 24/XI a 30

⁴⁵ „Bunjevačko-šokački glasnik“ nikada nije izašao, pa je vjerojatno da je to bio samo radni naslov kasnijih „Bunjevačko-šokačkih novina“.

⁴⁶ Međutim, Fermendžin ipak nije uništio pismo provincijala Rodića, pa se ono zajedno s Kaukovim pismom danas čuva u Arhivu HAZU. - Arhiv HAZU, Ostavština Euzebija Fermendžina, pismo Ive Rodića Robertu Kauku, Beč, 11. prosinca 1882., sign. XV24/XI a 31.

⁴⁷ Arhiv HAZU, Ostavština Euzebija Fermendžina, XV 24/XI a 30.

ključenja franjevaca u vođenje hrvatskog nacionalnog pokreta na prostoru Bačke.

Provincijal Ivo Rodić je svoj stav objasnio Kauku riječima: „Šta bi vlada, šta bi kardinal kaločki rekao čuvši da je redovnik franjevac drznuo se narodnu sviest u Bunjevcima buditi?“. Ipak, u nastavku pisma provincijal je pokušao pokazati da ta odluka nije izraz njegovih stavova, rekavši: „Ja se divim ljubavi koju preč. G. Antunović prema svojem narodu gaji i iz sveg srca bi želio da mu podhvat uspije, nu za urednika takvog lista, koji će velike zaprieke imati, mora se tražiti čovjek posve neodvisan, čovjek koji od nikog ništa ne traži, pa baš zato nema ništa ni izgubiti. Naš položaj je vrlo odvisan, pa zato i moramo u svakom obziru obzirno postupati da ni sami neprilike ne prouzrokuje.“⁴⁸

Dana 15. siječnja 1884. godine u Baji se doista pojavljuje novi list bačkih Hrvata, što znači da je Antunović ipak ostvario svoju namjeru. Taj je novi list nosio ime *Neven*, a uređivao ga je učitelj Mijo Mandić, bliski Antunovićev suradnik. Franjevci nisu preuzeli uređivanje bunjevačkog lista, ali su ostali u najužem krugu njegovih suradnika i pokrovitelja, o čemu svjedoči i osnivanje „Generalnog zbora“ početkom osamdesetih godina istog stoljeća.

“Generalni zbor” je gotovo u potpunosti nepoznata institucija, spomenuta samo u *Subotičkoj Danici* za 1896. godinu, u kojoj je opisana kao udruga bunjevačkih Hrvata koja je imala za cilj uređivanje *Nevena* i *Subotičke Danice*. Projekt izdavanja *Nevena* i kalendara *Subotičke Danice* ujedinio je tada brojne bunjevačke intelektualce, koji su kroz vlastito izdavaštvo namjeravali pokazati posebnost hrvatskog identiteta u Podunavlju. U tu je svrhu osnovan “Generalni zbor”, a prema *Subotičkoj Danici* na njegovom je čelu opet bio jedan franjevac – fra Ivo Jesse Kujundžić.⁴⁹

Kujundžić je bio po godinama blizak generaciji Lipovčevića, Lipošinovića, Vukovića i Peštalića, ali je za razliku od njih bio članom provincije Presvetog Spasitelja, pa je zato redovnički život proveo u samostanima te provincije: Szécsényu, Temišvaru, Gyöngyösu, Subotici, Szolnoku i Jászbernyu.⁵⁰ Usporedba redovničkih sudbina Jesse Kujundžića i Silverija Lipošinovića pokazuje da su subotički Bunjevci svoje sinove davali ne samo u franjevce salvatorijanske provincije, kojoj je pripadao subotički samostan, nego i u kapistransku provinciju, vjerojatno upravo upravo zbog nacionalnog sastava njenih redovnika.

⁴⁸ Arhiv HAZU, Ostavština Euzebija Fermendžina, pismo Ive Rodića Robertu Kauku, Beč, 11. prosinca 1882., sign. XV24/XI a 31.

⁴⁹ Vojmir (pseudonim), “Mijo Mandić (povodom 40-godišnjice smrti)”, *Subotička Danica kalendar za 1986.*, Subotica, 1985., 199.

⁵⁰ fra Ivan Jesse Kujundžić (Subotica, 23. listopada 1842. – Subotica, 17. travnja 1903.) – Ante Sekulić, *Hrvatska prepородna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994., 218.

Poznate činjenice svjedoče da je fra Jesse Kujundžić bio odlučni branitelj svojeg jezika, koji je u to vrijeme i u crkvi bio sve više potiskivan.⁵¹ Otvorena borba za opstanak vlastitog nacionalnog identiteta i jezika priskrbila mu je velike simpatije među bunjevačkim Hrvatima, ali i brojne protivnike među Mađarima, pa je prema *Nevenu* zbog svojeg javnog društvenog djelovanja 1893. godine bio premješten u Jászberény u unutrašnjost Ugarske.⁵² Kasnije se ipak uspio vratiti u subotički samostan u kojem je 1899. postao i gvardijanom, te je na toj časti ostao sve do svoje smrti 1903. godine.⁵³

Prisutnost slavonskih franjevaca u tadašnjim važnim trenucima hrvatskog nacionalnog pokreta na prostoru Bačke vidljiva je i u brojnim drugim primjerima. Tako je, primjerice, 1883. godine mladi bunjevački svećenik Pajo Kujundžić pokrenuo kalendar *Subotičku Danicu*, koji će uz kasniji list *Neven* obilježiti bunjevačko izdavaštvo u sljedećim desetljećima. Na početku prvog broja Kujundžićeve *Subotičke Danice* čitateljima se pjesmom „Pozdrav Danici“ obratio franjevac Robert Kauk.⁵⁴ Čast pisanja na naslovnoj stranici prvog broja novog kalendara mogao je Kujundžić pružiti samo osobi koja je imala ugled u narodu, što još jednom pokazuje da su franjevci bajskog samostana bili snažno uključeni u početke izdavaštva i nacionalnog pokreta bačkih Hrvata.

Slavonski su franjevci pored nacionalnog djelovanja među bačkim Hrvatima nastojali i njihov položaj u ugarskom Podunavlju što više predstaviti javnosti u Trojednoj Kraljevini, kako bi potakli i druge na podršku njihovome radu. Jedan od primjera takve djelatnosti je članak “Bunjevci i Šokci” koji je Robert Kauk 1884. godine objavio u vukovarskom *Sriemskom Hrvatu*. Takve su aktivnosti dale dobre rezultate, pa je tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina hrvatska javnost već bila dobro upoznata s prilikama u ugarskom Podunavlju, a brojne hrvatske novine, poput zagrebačkog *Obzora*, od tada započinju redovito donositi članke o podunavskim Hrvatima.

Fra Stipan Vujević i jezično pitanje

Najvažnija nacionalna borba u to se vrijeme vodila oko imena i standardizacije jezika. Slavonski i bunjevački franjevci u toj su borbi od samog početka čvrsto stajali na stanovištu da je “bunjevački” jezik zapravo samo dijalekt hrvatskog jezika i da zbog toga bački Bunjevci i Šokci trebaju prihvatiti hrvatski književni jezik kao svoj jezični standard.

⁵¹ Ante Sekulić, *Tragom franjevačkog ljetopisa*, 93.

⁵² Ante Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost*, 218.

⁵³ Ante Sekulić, “Franjevci u bačkom Podunavlju”, *Franjevačka prisutnost u Subotici* (ur. Andrija Anišić – Katarina Čeliković), Subotica 2001., 93.

⁵⁴ *Subotička Danica za 1884. godinu*, Subotica, 1883., 1.

Polemika oko književnog jezika otvorila se odmah nakon početka izlazenja "Bunjevačko-šokačkih novina" 1870. godine. U toj je polemici najviše istupao fra Stipan Vujević koji je tvrdio da se „izvor bunjevačke književnosti nalazi u Hrvatskoj i Slavoniji“.⁵⁵ Doista, dotadašnje hrvatsko izdavaštvo u Podunavlju bilo je nezamislivo bez veza s Trojednom Kraljevinom, koje su tijekom 18. i 19. stoljeća ostvarivali najviše franjevci i isusovci. Argumente za standardizaciju bunjevačke ikavice Vujević je odbacivao jer je smatrao da nema smisla raditi standardizaciju jezika za tako malu populaciju, kakvu su predstavljali tadašnji bački Bunjevci i Šokci.⁵⁶ Navodne razlike između hrvatskog i "bunjevačkog" jezika Vujević je odbacivao riječima: „Nami je svejedno: ili se zvao ilirskim ili hrvatskim jezikom, mi samo znamo, da je to naš jezik, kojeg mi u rodoslovnom smislu možemo zvati šokačko-bunjevačkim jezikom“. Mada su se neki bunjevački intelektualci snažno zalagali za očuvanje ikavice kao jezičnog standarda, Vujević je zaključio da bi opredjeljenje za ikavicu onemogućilo sudjelovanje bačkih Bunjevaca i Šokaca u hrvatskoj kulturi, koja je za njega među svim južnoslavenskim narodima došla do najvišeg stupnja.⁵⁷

Kroz ovu raspravu o jeziku može se zaključiti da su bunjevački intelektualci već u prvim danima „Bunjevačko-šokačkih novina“ nastojali oblikovati svoj kulturni, a time i politički identitet. U toj diskusiji postojale su čak tri struje. Jednu struju predstavljali su oni intelektualci koji su smatrali da bački Bunjevci i Šokci trebaju oblikovati vlastiti identitet različit od Srba, ali i od Hrvata. Za njih su Hrvati bili samo stanovnici triju hrvatskih županija (zagrebačke, varaždinske i križevačke), a jezično su ih prepoznavali kao kajkavce. Drugu struju zastupao je Ambrozije Boza Šarčević. Prema njemu Bunjevci i Šokci su trebali okrenuti svoju kulturnu politiku prema Srbima i prihvatiti njihov kulturni identitet. Takav Šarčevićev stav može se objasniti njegovim dobrim vezama s vojvođanskim Srbima, a preko njih i sa samim srpskim dvorom, od kojeg je dobivao i novčanu pomoć.⁵⁸ Bunjevcima Šarčevićeva ideja nije bila prihvatljiva zbog više razloga. Prije svega, Srbi su koristili ćirilicu koju Bunjevci nisu znali čitati. Pored toga, Srbi su u to vrijeme tek polako počeli prihvaćati Vukovu ideju književnog jezika zasnovanog na govornom jeziku, pa su još uvijek mnogi intelektualci pisali na slavjano-srpskom. Na kraju, vjerska razlika je tada možda bila i najvažniji razlog zbog kojeg bački Bunjevci i Šokci nisu mogli naći zajedničku kulturnu vezu sa Srbima.

Opciju usvajanja hrvatskog književnog jezika zastupao je najveći dio bunjevačkih intelektualaca, a među njima su se svojim zalaganjem isticali

⁵⁵ *Bunjevačko-šokačke novine*, 1870., 109.-110.

⁵⁶ „Indi odlučno velim, uvedimo u naše škole književni, dakle u literaturnom smislu takozvani hrvatski jezik“ - *Bunjevačko-šokačke novine*, 1870., 310.-311.

⁵⁷ *Bunjevačko-šokačke novine*, 1870., 326.-327.

⁵⁸ O tim vezama je pisao Alba Kuntić, koji je u potpunosti prešutio povezanost bačkih Hrvata s Trojednom Kraljevinom – Alba Kuntić, *Počeci borbe za preporod Bačkih Bunjevaca*, Beograd 1969.

biskup Antunović i fra Stipan Vujević. Vujevićevo inzistiranje na prihvaćanju hrvatskog književnog jezika pokazuje da je on već tada imao jasnu viziju nacionalno-integracijskog procesa koji se u to vrijeme događao na čitavom hrvatskom etničkom prostoru. U ugarskom je Podunavlju prvi dio toga procesa označavalo prevladavanje regionalnih i subetničkih imena i usvajanje zajedničkog nacionalnog imena. Drugi dio toga procesa bio je vidljiv baš na kulturnom polju kroz formiranje jedinstvenog standardnog književnog jezika za sve hrvatske krajeve, koji je prevladao dijalektološku različitost. Vujevićeva opcija prevladala je na kraju zato jer je Šarčevićeva opcija bila suprotna kulturnome razvitku Bunjevaca i Šokaca, a „bunjevačka“ nije mogla odgovoriti na zahtjeve „visoke kulture“, prije svega prosvjete i znanosti.

Nakon prvog vala rasprave o jeziku koja je tijekom čitave 1870. godine trajala u *Bunjevačko-šokačkim novinama*, došlo je do njenog stišavanja, ponajviše zato što su bački Hrvati imali velikih problema s izdavanjem novina. Međutim, kada se 1884. godine pojavio list *Neven*, odmah ponovno počinje i rasprava o jeziku, a potiče je opet fra Stipan Vujević i dalje braneći svoje nepromijenjene stavove.⁵⁹ Rasprava je uspjela uvjeriti brojne bunjevačke intelektualce u nužnost prihvaćanja zajedničkog jezičnog standarda, pa je od tada u bunjevačkim novinama i kalendarima većina članaka bila objavljivana na hrvatskom književnom standardu, ali su urednici dopuštali pojedincima i objavljivanje na ikavskom dijalektu, smatrajući da se ionako radi o istom jeziku.

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće bački su Hrvati izgubili čitavu Vujevićevu generaciju slavonskih i bunjevačkih franjevac. Godine 1897. umire fra Euzebije Fermendžin, 1900. fra Robert Kauk, 1905. Stipan Vujević, 1907. Silverij Lipošinić, a 1909. Fabijan Peštalić. Iste je godine umro i fra Franjo Rengjeo koji je od 1881. do 1884. bio upravitelj prošteništa Mária Gyüd u Baranji, a zatim je od 1904. do 1908. živio u subotičkom samostanu.⁶⁰ Svaki od tih franjevaca je na svoj način dao doprinos očuvanju nacionalnog identiteta podunavskih Hrvata, ali se među njima ipak najviše istaknuo fra Stipan Vujević. Njegovo djelovanje je ostavilo velik trag ne samo u Bačkoj, nego i u Slavoniji, o čemu svjedoči i pjesma „*Velečastnomu gospodinu Stjepanu Vujeviću predstojniku samostana oo. Franjevaca na raztanku iz Požege*“, objavljena na naslovnoj strani *Nevena* 15. ožujka 1909. godine, koju je napisao Franjo Ciraki, dugogodišnji gradonačelnik Požege.⁶¹

„Ibrišimoviću 1893 franjevački bogoslovi“ (Zagreb, 1893.)

Djelovanje Vujevićeve generacije slavonskih i bunjevačkih franjevaca ostavilo je značajan trag na bačke Hrvate. Zahvaljujući njihovom franjevačkom i domoljubnom djelovanju oni su uz sebe uspjeli odgojiti još jednu gene-

⁵⁹ *Neven*, 1884., 163.-165. i 182.-194.

⁶⁰ Franjo Rengjeo (Noršinci, 21. prosinca 1849. – Mária Gyüd, 9. listopada 1909.).

⁶¹ *Neven*, br. 3, 15. ožujka 1909., 1.

raciju slavonskih i bunjevačkih mladića, koji su na društvenu scenu stupili osamdesetih godina 19. stoljeća. Među novim mladićima koji su tih godina došli u bajski samostan istaknuli su se Bunjevac Ante Evetović, te Slavonci Ivan Rafael Rodić, Mate Ivanišević i Mladen Barbarić.

Ante Evetović i Ivan Rafael Rodić započeli su svoje druženje tijekom studiranja u Baji, a poslije završetka studija nastavili su prijateljstvo i zajednički rad na istom učilištu kao profesori.⁶² Oba su franjevca tijekom života postali uspješni svećenici, a Evetović je k tome postao i najpoznatiji hrvatski pjesnik iz Bačke. Na drugoj strani, Ivan Rafael Rodić nije izgradio umjetničku karijeru, ali je u Kraljevini SHS 1924. godine postao prvim beogradskim nadbiskupom.⁶³ Matija Ivanišević i Mladen Barbarić, su pripadali nešto mlađoj generaciji, ali su također obojica završili bogoslovne studije u Baji u vrijeme kada su tamo boravili Evetović i Rodić. Zajedno s Evetovićem i Rodićem oni su godinama djelovali među bačkim Hrvatima na vjerskom i nacionalnom polju.

Nova je generacija bajskih bogoslova pokazala da su hrvatski franjevci kapistranske provincije krajem 19. stoljeća uspjeli odgojiti još jednu generaciju redovnika koji su se kasnije pokazali kao predani svećenici i uvjereni domoljubi. Tako je nakon Čevapovićeve, Agjićeve, te Fermendžinove generacije nastupila četvrta generacija franjevaca koja je nastavila vjerski i kulturno povezivati slavonske i bunjevačke Hrvate.

Među njima je najveću slavu stekao Ante Evetović, potomak brojne i ugledne bunjevačke obitelji. Rodbinske veze s biskupom Ivanom Antunovićem pomogle su mu u školovanju, ali su ga istovremeno i uvele u sva zbivanja vezana oko hrvatskog nacionalnog pokreta u Bačkoj.⁶⁴ Nakon svršene gimnazije u Kaloči Evetović je stupio u franjevački red, a za svećenika je zaređen 1886. godine. Zbog svojih kvaliteta koje je pokazao tijekom studija, već 1888. godine postaje profesorom na bajskoj bogoslovnoj školi. Proforski je posao obavljao sve do 1897. godine kada postaje bajskim gvardijanom, ali 1899. prelazi u svjetovno svećenstvo Pečujske biskupije. Kao svjetovni svećenik Evetović je prvo bio kapelan u Egerágu, te kasnije u Valpovu. Godine 1901. postaje župnik u Veliškovcima, 1902. u Hrkanovcima, te na kraju u Valpovu gdje je prerano umro 1921. godine.

⁶² A. Evetović je kao profesor povijesti i crkvenog prava u Baji djelovao od 1889. do 1899., a u isto je vrijeme u bajskoj bogoslovnoj školi kao profesor biblijskih predmeta radio i Ivan Rafael Rodić (1894.-1899.) - F. E. Hoško, nav. dj., 42.

⁶³ O nadbiskupovanju Rafaela Rodića i okolnostima njegovog povlačenja v. u Robert Skenderović "Crisinium i lutrija – dva neuspjela pothvata beogradskog nadbiskupa Rafaela Rodića (1924.-1936.)", *Croatica Christiana Periodica*, 45 (2000.), 159.-176.

⁶⁴ Ante Evetović je rođen je u Bačkom Aljmašu/Bácsalmás 1862. godine u brojnoj obitelji. Rođeni brat mu je bio Ivan Evetović, također svećenik koji je bio izabran za narodnog zastupnika *Bunjevačko-šokačke stranke* u Konstituenti 1920., te u Narodnoj skupštini 1923. godine.

Ante Evetović je još kao franjevački bogoslov počeo objavljivati svoje pjesme. Ubrzo je pod umjetničkim imenom "Miroljub" postao najpoznatiji pjesnik bačkih Hrvata. Tijekom života objavljivao je u *Nevenu*, *Subotičkoj Danici*, zagrebačkom *Vijencu* i drugim listovima, a godine 1908. u Osijeku je tiskana zbirka njegove proze „Sretni i nujni časi“.

Uz Antu Evetovića najznačajniji član njegove generacije franjevaca bio je Mladen Barbarić, po rođenju Iločanin, ali bunjevačkog porijekla, zbog čega je bio čvrsto vezan za Bačku. Kao i mnogi drugi slavonski franjevci Barbarić je filozofiju i teologiju studirao u Baji, gdje je i zaređen za svećenika 1896. godine.⁶⁵ Svećenički je život proveo u Cerniku, Koprivnici, Iloku, Osijeku, te na kraju u Zemunu, gdje je i umro. Bio je poznat kao pisac lirskih i epskih pjesama, drama, novela i putopisa, a okušao se i u pisanju povijesnih radova. U putopisu „Lijepim Dunavom“ opisao je svoje uspomene iz djetinjstva na Baju gdje je imao rodbinu. Suradivao je u *Nevenu* i *Subotičkoj Danici*, pa ga je bunjevačko čitalaštvo dobro poznavalo. Bački su ga Hrvati voljeli, a i njegove su pjesme bile čuvene, pa je mlada Lozika Prčić prilikom održavanja čuvenog "Velikog Kola" u Subotici 1896. godine „krasnoslovlila“ upravo njegovu pjesmu „Rodu“.⁶⁶

Matija Ivanišević i Rafael Rodić nisu imali tako veliki značaj u hrvatskom nacionalnom pokretu u Bačkoj kakav su imali Evetović i Barbarić, ali je njihova suradnja ipak bila važna, pogotovo zato jer su kasnije obojica postali poznati svećenici i kulturni djelatnici.⁶⁷ Oni su zajedno s Evetovićem i Barbarićem bili redoviti autori članaka u *Nevenu*, pa su preko njihovih pisanja bunjevački Hrvati imali priliku upoznati kulturna i nacionalna zbivanja u Hrvatskoj.⁶⁸

Simbolički nastup Evetovićeve generacije slavonskih i bunjevačkih franjevaca na društvenu scenu ostvaren je 1893. godine kada je u Zagrebu objavljena mala spomenica „Ibrišimoviću 1893. franjevački bogoslovi“, tiskana povodom otkrića spomenika fra Luke Ibrišimovića u Požegi. U toj su spomen-knjizi bajski bogoslovi svoje priloge objavili pod motom „Bog da čuva milu našu Hrvatsku“, a otvorio ju je uvodnik pod geslom „Hrvatska propasti neće!“ koji je potpisao anonimni „franjevački bogoslov redodržave Kapistranske u Baji na dan svetog Marka 1893.“. Članke i priloge u spomenici objavili su fra Mladen Barbarić, fra Virgil Šulc, Jovan Hranilović, fra Ante Evetović Miroljub, fra Grgo Martić, Ilija Okrugić Sriemac i fra Mate

⁶⁵ fra Mladen Barbarić (Ilok, 17. lipnja 1873. – Zemun, 5. rujna 1936.) - „Mladen Barbarić“, *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i šokaca*, sv. 2 B-Baž, Subotica 2004., 69.

⁶⁶ Vasa Stajić, "Mađarizacija i demađarizacija Bunjevaca", *Letopis Matice srpske*, God. CIV, Knj. 325, sv. 1-3, 180.

⁶⁷ Ivan Rafael Rodić (Nurkovac kod Požege, 15. lipnja 1870.- Požega, 10. svibnja 1954.). Predavao je biblijske predmete na bogoslovnoj školi u Baji (1893.-1898.). – Franjo E. Hoško, nav. dj., 145.

⁶⁸ *Neven*, br. 2, 15. veljače 1909., 10.-11.

Ivanišević. Popis imena pokazuje da su većinu autora činili slavonski i bunjevački bogoslovi franjevačke bogoslovije u Baji, koji su oko sebe okupili ugledne hrvatske svećenike Jovana Hranilovića i Iliju Okrugića Srijemca, te čuvenog bosanskog franjevca fra Grgu Martića.⁶⁹ Sama činjenica da su franjevački bogoslovi te godine iz Baje poslali poruku „Hrvatska propasti neće“ nedvojbeno dokazuje da je bajski samostan u to vrijeme imao važnu ulogu u nacionalnom pokretu bačkih Hrvata.

Nova je generacija slavonskih i bunjevačkih franjevaca krajem 19. stoljeća prošla kroz značajne promjene u franjevačkom redu, pa su Ante Evetović Miroljub i Mate Ivanišević tada odlučili prijeći u svjetovne svećenike. Taj se odlazak dvojice uglednih redovnika u svjetovne svećenike poklopio sa završetkom nacionalnog pokreta bačkih Hrvata. Početkom 20. stoljeća u Bačkoj se pojavila nova generacija mladih hrvatskih svjetovnih intelektualaca, predvođena liječnikom dr. Vranjom Sudarovićem. Ta je generacija već u prvom desetljeću 20. stoljeća započela i političko organiziranje bačkih Hrvata, otvoreno zastupajući stav da su bački Bunjevci i Šokci dio hrvatskog naroda. Nastupom nove generacije narodnih vođa završila je potreba najvažnijeg sudjelovanja slavonskih i bunjevačkih franjevaca u nacionalnom radu, pa su se oni od tada ponovno više usmjerili na svoj redovnički život.

Zaključak

Hrvatski franjevci provincije sv. Ivana Kapistranskog su tijekom 19. stoljeća nastavili svoju izuzetno bogatu prosvjetnu i kulturnu djelatnost koju su razvili u 18. stoljeću. Devetnaesto je stoljeće bilo vrijeme nacionalnih pokreta u kojem je Hrvatima nedostajao velik broj intelektualaca sposobnih za izazove novog doba. Hrvatski su franjevci tada shvatili važnost trenutka, pa su se svojim kulturnim i društvenim radom aktivno uključili u oblikovanje nacionalne kulture i nacionalne svijesti. Važnost franjevaca u nacionalnom pokretu posebice je vidljiva na rubnim dijelovima hrvatskog etničkog prostora, kakvo je bilo i ugarsko Podunavlje.

Na prostoru ugarskog Podunavlja hrvatski su franjevci provincije sv. Ivana Kapistranskog pomogli podunavskim Hrvatima da očuvaju svoj lokalni identitet, ali su ih uspjeli i čvrsto povezati s glavnim kulturnim, prosvjetnim i političkim zbivanjima u domovini Hrvatskoj. Kroz nekoliko generacija slavonski su franjevci u bunjevačkoj subraći nalazili vjerne prijatelje i surborce na nacionalnom polju. Dok je tijekom 18. stoljeća franjevačko djelovanje bilo isključivo orijentirano na kulturni rad, u 19. stoljeću ta aktivnost nije mogla izbjeći i političko djelovanje. Prvi tragovi franjevačkog djelovanja vidljivi su već u prvim desetljećima 19. stoljeća, kada se svojom djelovanjem istaknuo fra Grga Čevapović, Nakon toga tridesetih godina 19. sto-

⁶⁹ Stanislav MARIJANOVIĆ, „Spomen-knjiga fra Luki Ibrišimoviću franjevačkih bogoslova redodržave Kapistranske (1893.)“, *Fra Luka Ibrišimović i njegovo doba* (zbornik radova), Jastrebarsko, 2001., 96.

ljeća na povijesnu scenu nastupa nova generacija franjevac, koja je proživjela vrijeme Ilirskog pokreta i revolucije 1848/49. U toj su se generaciji kao najistaknutije osobe zajedno našli Slavonac Kajo Agjić i Bunjevac Marcelin Dorić. Njih je sedamdesetih godina naslijedila nova generacija franjevac predvođena Robertom Kaukom i Euzebijem Fermendžinom, te bunjevačkim franjevcima Silverijem Lipošinovićem, Stipanom Vujevićem, Lovrom Lipovčevićem i Fabijanom Peštalićem. Potkraj 19. stoljeća na scenu je nastupila i četvrta generacija franjevac koju su predvodili Ivo Rafael Rodić, Ante Evetović, Mate Ivanišević i Mladen Barbarić. Njihov je rad pomogao podunavskim Hrvatima da sačuvaju i oblikuju svoj identitet u najtežim vremenima nacionalnih integracija. Početkom dvadesetog stoljeća podunavski su Hrvati već imali čvrste veze s Domovinom, što je omogućilo njihov daljnji razvitak u okviru hrvatske nacije. Uz brojne druge hrvatske intelektualce, velik dio tereta nacionalne borbe u to je vrijeme iznio zajednički rad hrvatskih franjevac s prostora Slavonije i Bačke.

Summary

ROLE OF SLAVONIAN FRANCISCANS IN THE NATIONAL MOVEMENT OF THE DANUBIAN CROATS DURING THE 19th AND AT THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY

In the 19th century the Croatian Franciscans of the Province St. John Capistran continued pursuing their rich educational and cultural agenda, which had been launched in the 18th century. The nineteenth century was a time of national revolutions, when Croats suffered from a serious lack of intellectuals capable of coping with challenges of the new era. Croatian Franciscans gained full awareness of the importance of the moment, so they took an active role in the shaping of national culture and national awareness, by undertaking a number of cultural and social activities. The importance of the Franciscans in the national movement showed best on the fringes of Croatian ethnic regions, such as the Hungarian Danube area.

In the Hungarian Danube area the most prominent role in the national movement was played by the Slavonian Franciscans and those in Bačka, especially of the Province of St. John Capistran. Their activities did not only help the Bunjevci and the Šokci of the Bačka region to preserve their local identity, but they also linked them with all the major cultural, educational, but also political events in their homeland - Croatia. Over several generations the Slavonian Franciscans and the Bunjevci from Bačka were loyal friends and fighters for the national cause. While in the course of the 18th century Franciscan activities were exclusively oriented at promoting culture, in the 19th century political activities became an inevitable item of their agenda.

In the first generation, which witnessed the Illyrian movement and the revolution of 1848/49, we note, among others, the Slavonian Kajo Agjić and the Bunjevac Marcelin Dorić. In the 1870s they were succeeded by a new generation headed by the Slavonians Robert Kauk and Euzebije Fermeđin, and the Bunjevac Franciscans Silverije Lipošinović, Stipan Vujević and Fabijan Peštalić. Towards the end of the 19th century the third generation of Franciscans came on stage, who were headed by Ivo Rafael Rodić, Ante Evetović, Mate Ivanišević and Mladen Barbarić. Much credit goes to these generations of Slavonian and Bunjevac Franciscans for helping preserve the Croatian language and the identity of Croats in Bačka. Furthermore, they are to be credited for forging firm ties between these Croats and their homeland Croatia, through their ardent commitment to promoting various cultural and social activities. Their work helped the Croats in Bačka to preserve their identity in the hardest times of national integrations.

(Prijevod sažetka: Gabrijela Buljan)

Key words: Franciscans, Province of St. John Capistran, Danubian Croats, Slavonia, Bačka region, Croatian national movement, 19th-20th centuries.